

קרי להו המקרא.

דאי לא תימא הכי [שאם לא תאמר שאפשר לבאר כך את המקרא], שלמרות שמקורם של המים מלמטה, היות ובסופו של דבר הם יורדים מלמעלה, זה נחשב "משקה מעליותיו",

אם כן, מה שנאמר: "יתן ה' את מטר ארצך **אבק ועפר**, מן השמים ירד עליך וגו'" **היכי משכחת לה** [היאך יימצא דבר זה], שירדו מן השמים אבק ועפר?

אלא, על כרחך צריך לפרש כך את המקרא: הרוח תעלה את האבק והעפר מהארץ אל השמים, ומשם הם ירדו לארץ עם הגשם. וכיון **דמדלי להתם** [וכיון שהאבק והעפר עולים לשם, לשמים] — מבואר ש"מן השמים" קרי ליה [קורא לן] המקרא!

הכי נמי [כך גם כאן], כיון דמי האוקיינוס **סלקי להתם** [כיון שהם עולים לשם, לרקיע] — מובן ומיושב ש"מעליותיו" קרי ליה המקרא.

כמאן אזלא הא דאמר רבי חנינא [כשיטת מי הולכים דברי רבי חנינא] בביאור המקרא "**פְּנֵם פְּנֵד מי הים, נתן באוצרות תהומות**": **מי גרם לאוצרות** [מקומות האיחסון של התבואה] **שיתמלאו בר** [תבואה] —

התהומות [שהם מים של מטה, כפי שנאמר גבי קריעת ים סוף "תהומות יכסיומו"],

האם אפשר לדרוש כך **כרבי אליעזר ורבי יהושע**? והרי רבי יהושע אמר שהעולם שותה ממים עליונים! ואף רבי אליעזר, שסובר שהעולם שותה ממים תחתונים, מכל מקום הרי אמר שהם עולים ומתמתקין בעבין, ורק אז יורדין להשקות את הארץ!

מבאר הגמרא: **ההוא**, אותו מקרא, אינו מדבר כלל על ירידת הגשמים, אלא א-**בברייתו** [בריאתו] של עולם הוא מדבר.

שמתחילה היה העולם כולו שטוף במים, והקדוש ברוך הוא כנסן במקום אחד, כמכניס מים לנאד (537).

וזהו "כנס כנד מי הים", שכנסן כפי שמכניסין מים לנאד. "נתן באוצרות תהומות", שנתנן באוצרות [כפי שנאמר בהמשך המקרא: "שם חול גבולו ואוצר לים"].

תנו רבנן: ארץ ישראל נבראת תחילה (538) (539), **וכל העולם כולו נברא לבסוף**, אחרי ארץ ישראל.

שנאמר בספר משלי, בפסוקים המדברים בבריאת העולם: "**עד לא עשה ארץ וחוצות**".

למטה כדרך המים. עיין שם.

538. כך מצינו בספרי [דברים פיסקא לז]: "ארץ ישראל שחביבה מכל — נבראת לפני כל". עיין שם.

539. עיין בגבורת ארי שהאריך בענין זה.

537. כך פירש רש"י. ולפי זה "כנס כנד" — היינו מלשון נאד, שהוא כלי עור המיועד לנוזלים. אמנם המפרשים על הפסוק [תהלים לג ז] פירשו ש"נד" לשון גובה, וכפי שמצינו בקריעת ים סוף "נצבו כמו נד נוזלים". והיינו שהקדוש ברוך הוא אוסף את מי האוקיינוס להיות כמו נד, וצבור גבוה מן הארץ, ולא תרד

ארץ — היינו ארץ ישראל⁽⁵⁴⁰⁾. חוצות — היינו חוץ לארץ⁽⁵⁴¹⁾.

ארץ ישראל — משקה אותה הקדוש ברוך הוא בעצמו.

ואילו את כל העולם כולו — משקה על ידי שליח⁽⁵⁴²⁾ (543).

שנאמר: "הנתן מטר על פני ארץ, ושלח מים על פני חוצות". דהיינו, על פני ארץ ישראל — "הנתן מטר", הקדוש ברוך הוא נותן בעצמו. ואילו על פני חוצות, דהיינו, על ארצות שאר העולם — "שלח מים", על ידי שליח.

ארץ ישראל שותה מוי גשמים, וכל העולם כולו שותה מתמצית. דהיינו, ממה שנשאר בעננים לאחר שתייתה של ארץ ישראל. שנאמר: "הנתן מטר על פני ארץ וגו'"⁽⁵⁴⁴⁾.

ארץ ישראל שותה תחילה, ששם יורדים הגשמים תחילה. וכל העולם כולו — לבסוף⁽⁵⁴⁵⁾. שנאמר: "הנתן מטר על פני ארץ וגו'".

משל לאדם שמגבן את הגבינה [שמכין גבינה]. היאך הוא עושה? נוטל את האוכל, ומניח את הפסולת [נוטל את הגבינה מהכלי שהניח בו את החלב להתגבן, ומשאיר שם

שליח, היינו דווקא גבי גשמי ארץ ישראל, ולא גבי חוץ לארץ. וכך באמת משמע מהכתובים, שהרי הענין נדרש מהמקרא "יפתח ה'", והפסוק מדבר בארץ ישראל, כפי שנאמר בסופו "לתת מטר ארצך". גבורת ארי.

544. ביאר המהרש"א, שהראיה היא מכך שגבי ארץ נאמר לשון מטר, דהיינו מי גשמים. וגבי חוצות נאמר לשון מים, דהיינו סתם מים, ולא מי גשמים. וזהו שהגשמים יורדים בשביל ארץ ישראל, ורק המים שנשארו — מגיעים לשאר העולם.

545. לכאורה קשה, הרי הגמרא אמרה כבר קודם "ארץ ישראל שותה מי גשמים וכל העולם כולו מתמצית", והיינו הך!

וביאר המפרשים, שמה שאומרת הגמרא שכל העולם כולו שותה מתמצית, אין הכוונה לתמצית ארץ ישראל, לאחר שהיא שותה, אלא מתמצית גן עדן. דהיינו, שהעולם כולו שותה מתמצית גן עדן. אבל ארץ ישראל שותה מי גשמים בפני עצמן, כמו גן עדן. והפסוק "ונהר יוצא מעדן להשקות" מדבר על כל העולם, חוץ

540. כתב הרשב"א: סתם 'ארץ' היינו ארץ ישראל. כיון שהיא תכלית הכוונה בארץ. ומה שטפל לה, היינו שאר ארצות, נקראת 'חוצות', שהוא חוץ לעיקר. ועוד, כי היא נקראת ארץ חמדה, וחפצו ורצונו יתברך בה, ולכן גם כן נבראת תחילה, ושאר ארצות רק טפלות לה. ולכן גם כן משקהו הקדוש ברוך הוא בעצמו, כיון שהיא חמדתו. ואילו שאר ארצות — משקה על ידי שליח [עייין שם שהארץ]. ועייין במהרש"א.

541. במדרש [דברים רבה, פרשת דברים. וכעין זה בכרמית רבה פרשה מד] דורשים מהמקרא שלפנינו, ש"חוצות" היינו שמים. וזהו שנאמר באברהם "יוצא אותו החוצה", שהעלהו למעלה מכיפת הרקיע.

542. היינו שרי האומות שלמעלה ומזלות שלהם, אותם חלק ה' לכל העמים. מהרש"א [ד"ה ארץ ישראל].

543. לפי זה צריך לומר, שמה שהגמרא אמרה לעיל [ב א] שמפתח של גשמים לא נמסר ביד

"חכשרת". והיינו, שמי האוקיינוס, שמלוחים הם מתחילה, מתמתקין ומתכשרין בעבין⁽⁵⁴⁷⁾.

שואלת הגמרא: **ורבי יהושע**, שסובר שהעולם שותה ממים עליונים, **בהני קראי** [במקראות אלו שהוזכרו לעיל, "חשכת מים וגו'" ו"חשרת מים וגו'"] **מאי דריש בהו** [מה הוא דורש בהם]? הרי לשיטתו אין המים מתמתקין בעבים!

ומבאר הגמרא: **סבר לה כי הא** [הוא סובר כדברים דלהלן]. **דכי אתא רב דימי אמר: אמרי במערבא** [שכאשר בא רב דימי מארץ ישראל לבבל, אמר שכך אומרים בארץ ישראל]: **נהור ענני** [כאשר הענן קלוש ומנהיר] — **זעירין מוהי** [מועטין וזעירים מימין].

וכאשר **השוך ענני** [הענן חשוך וסמיך] — **סגין מוהי** [מרובין מימין].

וזהו "חשכת מים". שכאשר העננים חשוכים — מימיהם מרובים. וממילא נשמע, שכאשר העננים קלושים ובהירים — מימיהם מועטים. ו"חשרת" — לשון השרה הוא⁽⁵⁴⁸⁾.

את הפסולת. את מי החלב⁽⁵⁴⁶⁾. אף כאן, ארץ ישראל נוטלת את עיקר הגשמים. ושאר הגשמים, הפסולת, יורדים לשאר העולם.

אמר מר [הבאנו לעיל את דברי רבי אליעזר]: שמי האוקיינוס **ממתקין הן בעבים**.

שואלת הגמרא: **מנליה** [מנין לן] לרבי אליעזר דבר זה, שהעולם שותה ממי אוקיינוס, ואותם מים עולים ומתמתקין בעבים?

מבאר הגמרא: **דאמר רבי יצחק בר יוסף אמר רבי יוחנן: כתיב** בספר תהלים: **"חשכת מים עבי שחקים"**, ו**כתיב** מקרא דומה בספר שמואל: **"חשרת מים עבי שחקים"**. הרי לנו שני מקראות שמדברים בענין ירידת הגשמים, אלא שבמקרא אחד מצינו לשון "חשכת", ובמקרא השני מצינו לשון "חשרת".

שקול [טול] את האות כ"ף של המילה "חשכת" המוזכרת בפסוק הראשון, **ושדי** [והטילנה וצרפנה] **ארי"ש** [עם האות רי"ש] של המילה "חשרת" המוזכרת בפסוק השני, **וקרי ביה** [וקרא בה, באותה מילה מצורפת]:

מארץ ישראל. עיין שם.

546. המהרש"א מבאר את הדמיון למגבל את הגבינה, שאלו הם שלשת המעלות של ארץ ישראל לענין גשם. "נוטל האוכל תחילה", כמו כן, ארץ ישראל שותה תחילה. "מניח הפסולת", הוא משל לשני דברים: שכל העולם שותה מתמצית, ושותה לבסוף. עיין שם.

ובספר אור החמה כתב לבאר, שאל תתמה על דברי הגמרא, שארץ ישראל שותה מי

גשמים, וכל העולם שותה מתמצית, היאך יתכן להבדיל במים עצמם בין מים למים? ועל זה הביא הדמיון לגבינה. שמתחילה הוא מין אחד, חלב. וכשמגבלו, מפריד את הגבינה מהמים, ונעשה הנשאר כפסולת.

547. כך פירשו רש"י ותוספות. ועיין במהרש"א.

548. כך פירש רש"י. והקשה המהרש"א, הרי

ברוך הוא, ומהם תשבע הארץ. ומכך שהגשמים מכונים "פרי", משמע שאינם מחסרים את המים העליונים כלום.

כמאן [כשיטת מי הולכת ברייתא זו] —

אומרת הגמרא: הברייתא מתבארת כשיטת רבי יהושע, שסובר שהעולם שותה ממים עליונים.

שואלת הגמרא: **ורבי אליעזר**, היאך הוא יבאר את המקרא "מפרי מעשיך תשבע הארץ"?

ומבארת הגמרא: רבי אליעזר יאמר, **שההוא**, אותו מקרא — **במעשה ידיו של הקדוש ברוך הוא** — הוא דכתיב [הוא מדבר]. וכך מתבאר המקרא: מפרי של מעשה ידיך — תשבע הארץ. כלומר, בראת המים כדי

שואלת הגמרא: **כמאן**, כשיטת מי, **אזלא הא דתניא** [הולכת הברייתא דלהלן]: **מים העליונים** אינם מונחין על שום דבר, אלא מכונסין ועומדין כמין בריכה, **ובמאמר** של הקדוש ברוך הוא, **הם תלויים** [כלומר, המים נשארים תלויים ועומדים, ואינם יורדים ונופלים על הארץ, מחמת מאמרו של הקדוש ברוך הוא, שאמר להם להשאר כך].

ופירותיהן של אותם מים הם מי גשמים (549). דהיינו, שאין מים עליונים נחסרין כלום כאשר יורדים גשמים, והגשמים הם כפירות האילן, שאינם מחסרין מהאילן דבר.

ומנין אנו למדים דבר זה?

שנאמר: "מפרי מעשיך תשבע הארץ". והיינו, שהגשמים הם פרי מעשיו של הקדוש

קנדילא, פירש רש"י, נר הקבוע באמצע עששית, ואינו נוגע בארבע דפנותיה. ופירותיהם פירות גשמים, פירש רש"י ז"ל בשם פרקי דרבי אליעזר, המים העליונים מזיעים מחמת הרקיע, שהוא של אש, והטיפות יורדות.

עוד מצינו שם: ועוד שאלו [נכרי אחד שאל את רבי מאיר], אפשר "פלג אלקים מלא מים" מששת ימי בראשית, ולא חסר כלום? אתמהא! אמר לו: הכנס ורחוץ [הכנס לבית המרחץ להזיע ולהתרחץ]. ושקול עצמך עד שלא תיכנס, ומאחר שתיכנס [וגם לאחר שתיכנס ותצא משם]. הלך. כיון שיצא ושקל עצמו, לא חסר כלום. אמר לו [רבי מאיר]: כל אותה הזיעה שיצאת, לא ממך יצאת? אמר לו [הנכרי]: הן. אמר לו: ומה אתה, שאתה בשר ודם, לא חסר מעייך כלום, מעיינו של הקדוש ברוך הוא על אחת כמה וכמה!

לפי זה עיקר חסר מן הספר! ופירש, שבאמת ידעה הגמרא לפרש ש"חשכת מים" היינו חשוך ענני, ו"חשרת" — לשון כברה, כפי שאמרנו לעיל. אלא השאלה היא למה שינה הכתובים, ועל זה אומרת הגמרא שמדובר בשני עניינים: חשכת מים היינו סגיין מוהי, להוריד טיפות גדולות. וחשרת מים היינו זעירין מוהי, בטיפות קטנות, כדרך היורד מן הכברה. וזהו שאמרה הגמרא לעיל שהעננים מקבלים את המים כנוד ומנוקבים ככברה, שנאמר "חשרת מים". עיין שם.

549. רש"י כתב, שהם באים מזיעת המים העליונים, שאין נחסרים כלום. והביא שכך מצינו במדרש. וזה לשון המדרש [בראשית רבה ד ג]: וכשהוא אומר בין המים אשר מעל לרקיע, הרי המים העליונים תלויים במאמר. אמר רב אחא: כהדין קנדילא. ופירש שם המתנות כהונה:

שתשבע בהם הארץ (550).

אמר רבי יהושע בן לוי: כל העולם כולו — מתמצית גן עדן הוא שותה. שנאמר: "ונהר יוצא מעדן וגו'" [סוף המקרא: "להשקות את הגן"] (551).

תנא: כשם שמתמצית [תמצית היינו מה שנשאר דבוק בדפני הכלי לאחר ששפכו ממנו את תוכנו] של כלי שמשקין ממנו שדה ששיעורה בית כור (552) — שותה, ניתן להשקות, קרקע בשיעור תרקב, חצי סאה (553), שהוא אחד מששים בבית כור [כי הכור — יש בו שלושים סאים]. הרי לנו, שמהתמצית אפשר להשקות אחד מששים ממה שהיה אפשר להשקות בכל מה שהיה בכלי —

כך העולם כולו, שהוא אחד מששים בגן עדן, די לו בתמצית העננים שמשקין את הגן (554).

תנו רבנן: ארץ מצרים היא [הרי היא] שטח של ארבע מאות פרסה (555) על ארבע מאות פרסה. והוא חלק אחד מששים בארץ כוש. דהיינו, שארץ כוש גדולה פי ששים מארץ מצרים.

וארץ כוש — חלק אחד מששים בעולם. שהעולם כולו הוא פי ששים בגדלו מארץ כוש.

ועולם — אחד מששים בגן הוא.

וגן — אחד מששים לעדן.

ועדן — אחד מששים לגיהנם (556).

נמצא, שכל העולם כולו — ככיסוי קדרה לגיהנם [כלפי הגיהנם]. כלומר, היחס בין העולם לגיהנם מבחינת הגודל, דומה ליחס שבין כיסוי קדרה לקדרה. שכשם שהקדירה

550. כך ביאר המהרש"א.

551. היינו, שודאי שהעולם אינו שותה מעדן, אלא מגן עדן, שהוא אחד בשישים מעדן, כדלהלן. והרי בפסוק שהגמרא מביאה כתוב "ונהר יוצא מעדן"! אלא שהגמרא רק נקטה פסוק זה לסימן בעלמא, שגן של עדן שותה מי גשמים תחילה, ומתמצית של הגן — שותה כל העולם. מהרש"א.

552. "בית כור" הוא שטח שאפשר לזרוע בו כור תבואה. ושיעורו: שבעים וחמשה אלף אמות מרובעות [883,24 מטר לשיטת החזון איש]..

553. כי תרקב הוא מלשון "תרי וקב", דהיינו, שלשה קבים. ושלשה קבים — חצי סאה הם. נמצא שתרקב הוא אחד מששים בכור, שהרי

הכור — שלושים סאים הוא.

554. היינו על פי מה ששינוי להלן, שהעולם הוא אחד מששים בגן, נמצא שהעולם הוא חלק אחד מששים חלקים שבגן, ומתמציתו של הגן שותה העולם כולו, כפי שמתמצית בית כור שותה תרקב, שהוא אחד מששים. רבינו חננאל, עיין שם.

555. "פרסה" היא מידת מרחק שהיתה מקובלת בזמנם. ושיעורה: לדעה אחת 3.84 ק"מ, ולדעה שניה 4.6 ק"מ.

556. הגמרא במסכת עירובין [יט א] אומרת, שלגיהנם יש שלשה פתחים, ולהלן שם משמע בגמרא, שלגן עדן יש רק פתח אחד. ותמה על כך המהרש"ל [שם], הרי מדה טובה מרובה

אמר רב: עתירה בכל [עשירה בכל], דחצרא
בלא מיטרא [שקוצרין בה תבואה בלא
מטר], לפי שאינה צריכה לגשמים (559).

אמר אביי: נקיטינן [אנו נוקטין], שמשום
כך בכל קוצרת בלא מטר, כי היא מקום
טובעני [מקום מצולה ורקק], כלומר,
אדמתה רטובה ולחה, ולא יובשני [ואינה
מקום יובש] (560).

מתניתין:

עד עתה דיברנו על זמן תחילת הזכרת
הגשמים, באמירת "מוריד הגשם". ועתה
באה המשנה לדון מאימתי מתחילים לשאול

ביאר, כיון שלכל צדיק יש מדור לפי כבודו, וכל
מדור יש לו פתח בפני עצמו, לכן נקטה הגמרא
לשון "שערי גן עדן". אמנם באמת לגן עדן
בכללותו — יש רק פתח אחד.

557. כך פירש כאן רש"י. ובמסכת פסחים [נד
א] פירש, שכיסוי קדירה הוא דבר מועט.

558. כתב המהרש"א, שודאי שיש לעדן וגיהנם
שיעור, כפי שאמרנו לעיל, שגן אחד מששים
בעדן, ועדן אחד מששים בניהנם. אלא הכוונה
שאינן במה לשער את הגיהנם, דבר שהוא פי
ששים ממנו.

559. רב אינו חולק על דרשת רבי אושעיא, כי
גם רבי אושעיא לא נתכוון לומר שיורדים בבבל
גשמים רבים, אלא שמי גשמים מכל סביבותיה
— מתנקזים ובאים אליה, משום שהיא עמוקה.

560. כך כתב רש"י. ובערוך ביאר: כלומר,
מוטב שיהיה מטר הרבה, מהיות חורב בלי מטר.

גדולה בהרבה מהכיסוי (557), כך הגיהנם
גדול בהרבה מכל העולם.

ויש אומרים: גיהנם אין לה שיעור כלל.

ויש אומרים: עדן אין לה שיעור (558).

אמר רבי אושעיא: מאי דכתיב [מה ביאור
המקרא] שנאמר על בבל: "שוכנת על מים
רבים רבת אוצרת"?

מי גרם לכבל שיהו אוצרותיה מלאות בר —
הוי אומר: מפני שהיא שוכנת על מים רבים.
שמשום שבבל עמוקה מכל הארצות, יורדים
לשם מי גשמים רבים, ומשקים את שדותיה.

ממדת פורענות, ולמה לגיהנם יש יותר פתחים
מאשר לגן עדן?

וכתב התורת חיים, דהיינו משום שהגיהנם
גדול בהרבה מגן עדן, כפי שהגמרא אומרת כאן,
ולכן לגן עדן די בפתח אחד
ובעיון יעקב ביאר לפי מאמר הגמרא שם,
שרשעים — אפילו על פתחה של גיהנם אינם
חוזרין בתשובה. ולפי זה מבואר, כי אדרבה, זה
שיש לגיהנם יותר פתחים מאשר לגן עדן —
מדה טובה היא, כי קודם מוליכים את הרשעים
לפני פתח אחד כדי שיחזרו בתשובה. ואם עדיין
אינם שבים, אז מוליכים אותם לפני פתח שני
אולי יחזרו עתה בתשובה, וכן עושים בפתח
שלישי, לקיים מה שנאמר "הן כל אלה יפעל
א-ל פעמים שלש עם גבר".

אמנם במסכת שבת [קייט ב] מצינו, שכל
העונה אמן — פותחין לו שערי גן עדן. משמע
שלגן עדן יש יותר משער אחד! ועיין
במהרש"א מה שביאר בזה.

ובעיון יעקב ביאר, שבאמת יש לגן עדן רק
פתח אחד, אבל לאותו פתח יש שני שערים. עוד

את הגשמים, באמירת "ותן טל ומטר".

הגשמים.

והיות וישראל מתעכבים בירושלים כל הרגל⁽⁵⁶⁵⁾, ויוצאים לדרכם חזרה בסיומו, והדרך לנהר פרת נמשכת לכל היותר חמשה עשר יום⁽⁵⁶⁶⁾, לכן מתחילים לשאול את הגשמים רק בשבעה במרחשון.

גמרא:

אמר רבי אלעזר: הלכה כרבן גמליאל, ששואלין את הגשמים בשבעה בחודש

בשלשה בחודש מרחשון — שואלין את הגשמים, אף שבאמת הזמן הראוי לירידת גשמים הוא משמיני עצרת⁽⁵⁶¹⁾.

רבן גמליאל אומר: בשבעה בו, בחודש מרחשון, שהוא חמשה עשר יום אחר החג⁽⁵⁶²⁾ [חג הסוכות], שואלין על הגשמים.

והטעם, כדי שיוגיע אחרון עולי הרגל שבישראל⁽⁵⁶³⁾ לביתו באיזור נהר פרת, שהוא קצה ארץ ישראל⁽⁵⁶⁴⁾, קודם ירידת

יהיה חסר, ואז יצא שט"ו יום אחר החג — ח' במרחשון הוא, ואז מתחילין לשאול את הגשמים. עיין שם.

563. דהיינו, אלו שעלו מכל קצוי הארץ לירושלים כדי לחוג שם את חג הסוכות, ועתה הם חוזרים לבתיהם.

564. כתב הריטב"א, שנקט התנא נהר פרת, ולא אחד משאר קצות ארץ ישראל, משום שהוא מפורסם יותר, וגם היה מיושב יותר משאר קצות ארץ ישראל, מפני נהר פרת, שמימיו מתברכים ופרים ורבים.

565. כך משמע כאן, שעולי הרגלים צריכים להתעכב בירושלים כל הרגל. וכן כתב בתפארת ישראל, שכך מצאנו במסכת סוכה ובמסכת ראש השנה. ותמה על התוספות יום טוב, שכתב "שלפעמים מתעכבים קצת בירושלים כדי שיעבור החג כולו", שהרי הדין הוא כך, ולא רק לפעמים עושים כן מרצונם!

566. הקשו הראשונים, הרי שטחה של ארץ ישראל הוא ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה, ואדם הולך בממוצע עשר פרסאות ביום,

וכעין זה כתבו התוספות [ד"ה טובענין]: פירוש, מוטב להיות בארץ כשהיא לחה, מכשהיא יבשה. ורבינו גרשום כתב: טובעני ולא יובשני, כלומר, מתרמי שטובעין הזרעים, אבל לעולם אין מתייבשין. עיין שם.

561. רש"י לעיל [ד ב, ד"ה בשלשה במרחשון] כתב הטעם, משום דהכי קים להו, שזהו הזמן הראוי לגשמים.

והריטב"א כתב, שהטעם שממתנינים בשאלת הגשמים עד ג' במרחשון, משום שגם תנא קמא סובר שחוששין לעולי הרגלים, שמא יתפוס אותם גשם בחזרתם למקומם, ויימנעו מלעלות שוב בעתיד. אלא שהוא סובר שדי בכך שנמתין עם שאלת הגשמים י"ב יום, עד ג' במרחשון, שהוא זמן רביעה ראשונה, שעד אז יכולים כבר רוב ישראל לשוב לבתיהם בניחותא. והמרוחקים יותר יזדרזו יותר, וילכו מעט גם בלילות, כדי שיגיעו למקומם לפני ירידת הגשמים.

562. כתב התוספות יום טוב, שקביעה זו, שו' במרחשון יוצא תמיד ט"ו יום אחר חג הסוכות, זהו דווקא לפי סדר העיבור המסור בידינו כעת, שלעולם חודש תשרי מלא. אבל כשקידשו על פי הראיה, היתה קיימת אפשרות שחודש תשרי

מרחשון (567).

תניא, הנניא אומרי: ובגולה (568) אין שואלין את הגשמים עד **ששים** (569) בתקופה [עד היום הששים שבתקופת אלול (570)]. והטעם,

משום שהמקום נמוך, ואינם צריכים לגשמים כל כך, כי המים מגיעים לשם ממקומות אחרים הגבוהים יותר.

אמר רב הונא בר חייא אמר שמואל: הלכה

עוד כתב, דהיינו משום שגם לאחר החורבן, היו נאספים בכל הסביבות ברגל לירושלים, כמו שאנו עושים גם היום. ומפני עולים הללו ראוי שנאחר השאלה, שהיא היתה עיקר התקנה. וכן הביא המלאכת שלמה בשם ספר לבושי תכלת.

568. כתב הריטב"א, דהיינו דווקא בבבל, שהיא עמוקה, וכפי שהגמרא אומרת לעיל "עתירה בבל וכו'". אבל בשאר מקומות, צריך להיות הדין ששואלין בו' בחשון. ולכן תמה על מה שנהגו בספרד על פי הגאונים, ששואלין אחר ששים בתקופה. ועיין שם מה שביאר בזה.

569. כתב בהלכתא גבירתא: סימן לדבר "תול כטל אמרתי". כלומר, לומר "ותן טל ומטר" הוא אחר מספר ימים של "כטל", שהם חמישים ותשעה, ועם יום התקופה הם ששים.

570. השנה מתחלקת לארבע תקופות: תקופת ניסן, תקופת תמוז, תקופת תשרי, ותקופת טבת [תקופות אלו מקבילות באופן עקרוני לאביב, קיץ, סתיו וחורף]. התקופות נקבעות לפי שנת החמה. כלומר, לפי מהלך השמש. ולדוגמא, תקופת ניסן, האביב, הוא זמן בישול התבואות והפירות מחמת כח החמה. לפי זה, היות ושנת החמה היא שס"ה ימים ורביע היום, יוצא שזמנה של כל תקופה: תשעים ואחד יום, ושבע וחצי שעות [זו שיטת שמואל. אמנם לשיטת רב אדא נמשכת השנה מעט פחות]. היות והתקופות נקבעות לפי החמה, וישראל מונים את החודשים לפי הלבנה, שהיא קצרה יותר [שנ"ד ימים ושמונה שעות ותתע"ו חלקים], עלול לצאת

וירושלים נמצאת במרכזה של הארץ, ולפי חשבון זה, צריך עשרים יום כדי שיוכלו ישראל להגיע לקצה ארץ ישראל, ומדוע נתן רבן גמליאל שיעור ט"ו יום?!

ועיין בתוספות יום טוב שהאריך בזה, והוסיף להקשות עוד, הרי באותם ט"ו ימים ודאי היתה גם שבת, שלא היו יכולים להלך בה! ותירץ הריטב"א, שמכל מקום, היות וז' במרחשון הוא זמן רביעה שניה לשיטת רבי מאיר [כפי שהובא לעיל ו א], לא רצו לדחות יותר את זמן שאלת הגשמים. ואותם שמתגוררים בקצה הארץ, ילכו מהר יותר משאר בני אדם, או שילכו מעט גם בלילות.

והתוספות במסכת בבא מציעא [כח א, ד"ה חמשה עשר] כתבו, ששיעור ארבע מאות פרסה היה עם כרמים ויערים. אבל מישוב לא היה כל כך. עיין שם. ועיין עוד בתוספות במסכת ראש השנה [כג ב, ד"ה כמה].

567. הקשה הר"ן, היאך פסק רבי אלעזר שהלכה כרבן גמליאל, הרי טעמו של רבן גמליאל הוא מפני תקנתן של עולי רגלים, שיוכלו להגיע לבתיהם לפני ירידת הגשמים. אם כן, עתה, לאחר חורבן הבית, אין טעם לתקנה זו!

ותירץ על פי דברי הגמרא לעיל [ד ב], שבמקומות שיש להם פירות בשדה, אין שואלים עד ז' במרחשון. לכן פסקו הלכה כרבן גמליאל, לומר כיון שהוקבע זמן זה לבני ארץ ישראל, אף כל מי שיראים מירידת הגשמים משום פירי דברא וכיוצא בזה, מאחרין את השאלה עד שבעה במרחשון.

כחנניה(571).

הרי לנו שמתחילים לומר "ותן טל ומטר" בזמן אחר!

אומרת הגמרא: מה הקושיא? **דילמא אידי ואידי** — **חד שיעורא הוא** [שמא שני זמנים אלו, ששים יום בתקופה, וזמן הכנסת העצים לאוצר — זמן אחד הם].

איבעיא להו [נשאלה שאלה בבית המדרש]: הבאנו את דברי חנניה, שבגולה אין שואלים את הגשמים עד יום ששים בתקופה. ויש לדון, **יום ששים** עצמו, האם כימים שלפני **ששים** הוא, ואין אומרים בו "ותן טל ומטר", או שמא כימים שלאחר **ששים** הוא, ואומרים בו "ותן טל ומטר"? (573)

ותמהה הגמרא: **איני?** וכי זה כך? **והא בעו מיניה משמואל** [והרי שאלו את שמואל]: **מאימת מדכרינן** [מאימתי מתחילין להזכיר ולומר בתפילה] "ותן טל ומטר"? **ואמר להו** [ואמר להם שמואל]: הזמן הוא **מכי מעיילי ציבי לבי טבות רישבא** [משעה שמכניסין בני ביתו של טבות, שהיה צייד עופות(572)], עצים לאוצר, לצורך ימות הגשמים. שזהו סימן שהגיע זמן ירידת הגשמים, ויודעים בני ביתו של טבות שמאותו זמן ואילך לא יוכלו לחטוב עצים ביער, ולכן ממהרים להכניס עצים לאוצר!]

טעם! ותירץ, שרב ושמואל סוברים שאין זה הטעם שמתחילים להזכיר במוסף, אלא הטעם האחר המובא בירושלמי, כדי שיצאו המועדים בטל. וטעם זה לא שייך כאן.

572. כך פירש רש"י. **ורבינו גרשום** כתב, שטבות היה עשיר, והיו עצים שלו מונחים ליבש בשדה, עד שיכנסם במרחשוון. ובערוך הביא פירוש נוסף, ש"רישבא" היינו נשיא, אדם חשוב. שתרגום "נשיא בית אב" — "ריש בית אבא". והיה רגיל שיכניסו עבדיו עצי שדהו בששים בתקופה.

573. הקשה הגבורת ארי, הרי הגמרא אומרת במסכת חולין [מה א]: כל שיעורי דרבנן — להחמיר. ואי עד ועד להחמיר — אמרינן לה, ואי עד ולא עד להחמיר — אמרינן ולא עד. אם כן, כאן שנקט חנניה "עד ששים בתקופה", ננקוט לחומרא!

ותירץ, שאי אפשר לומר כך, משום שכאן יש חומרא בשני הצדדין, ואי אפשר לדעת לאיזה צד נלך לחומרא. שהרי אם שאל את הגשמים שלא

לפעמים שחג הפסח לא יצא בתקופה הראויה לו, כפי שנאמר "שמור את חודש האביב" [וכן מועדים אחרים]. זו הסיבה שמדי כמה שנים מעברים את השנה ומוסיפים חודש נוסף.

וכתב האבודרהם [בשער התקופות], שבתקופת ניסן — היום והלילה שוים. בתקופת תמוז — היום כפלים כלילה. בתקופת תשרי — שוב היום והלילה שוים. בתקופת טבת — הלילה כפלים כיום. ועיין שם שהאריך לבאר עניין התקופות, חשבונותיהן וסימניהן.

571. ואף רב סובר כך, שהרי הוא אומר שיום ששים — כלאחר ששים. ומהלשון "מיום ששים בתקופה" משמע שמתחילים לשאול את הגשמים מהערב, שהוא תחילת היום.

והקשה הגבורת ארי, הרי שנינו במשנה לעיל [ב א] גבי הזכרה, שרבי יהודה אומר, שהראשון אינו מזכיר. ורב ושמואל סוברים כמותו, כפי שמשמע מדבריהם לעיל [ד ב]. והרי טעמו של רבי יהודה הוא, משום שאין כל העם נמצאים בבית הכנסת בשחרית, אם כן, גם גבי שאלה לא יתחילו מהערב ולא מתפילת שחרית, מאותו

תתאי לא בעו מיא [התחתונים, אלו שדרים בבקעה, אינם צריכים להרבה גשמים, לפי שכל המים שיוורדים מההרים — מתכנסים לבקעה].

ולכן, רב, שהיה דר בארץ ישראל, שגבוהה מכל הארצות⁽⁵⁷⁴⁾, וצריכה לגשמים רבים, אמר שיום ששים כלאחר ששים, כדי שישאלו את הגשמים מוקדם ככל האפשר⁽⁵⁷⁵⁾.

ואילו שמואל, שהיה דר בבבל, שהיא בבקעה, ואינה צריכה הרבה גשמים, אמר שיום ששים כלפני ששים, ואין שואלין בו את הגשמים⁽⁵⁷⁶⁾.

באמצע העולם [עייין באר הגולה דפוס וארשא עמ' 94].

575. כך ביאר רש"י. ותמהו המפרשים, וכי מפני שהיה רב מארץ ישראל, יקדים את זמן שאלת הגשמים גם לבני בבל, אף שאינם צריכים לכך? הרי הזמן של יום ששים בתקופה נקבע לבני הגולה!

עוד הקשו, הרי גם רב וגם שמואל היו בבבל, ושמואל היה ראש ישיבה בנהרדעא, ורב היה ראש ישיבה בסורא!

והערוך פירש, שסורא ונהרדעא ישבו על הפרת, אלא שנהרדעא היתה למעלה מסורא, ולכן, בני נהרדעא היו צריכים יותר מים מאשר בני סורא, כי היות והם תחתיים, המים נקוים מאליהם ומתקיימים אצלם. וכן כתב היעב"ץ, עייין שם.

576. כתב רש"י, שכך הוא מנהגנו. כי כל מנהגנו — אחר בני בבל.

וכתב הרא"ש: "תמה אני, למה אנו נוהגין כבני גולה בהא. נהי דהש"ס שלנו הוא בבלי,

תא שמע: רב אמר: יום ששים עצמו — כלאחר ששים הוא, ואומרים בו "ותן טל ומטר".

ושמואל אמר: יום ששים — כלפני ששים הוא, ואין אומרים בו "ותן טל ומטר".

אמר רב נחמן בר יצחק: וסימנך, סימן זה יהא בידך, כדי שלא תטעה במחלוקת זו, מי הוא שאמר שיום ששים כלפני ששים, ומי הוא זה שאמר כלאחר ששים:

עלאי בעו מיא [העליונים, אלו שדרים בהרים, צריכים יותר מים. לפי שהגשמים מתגלגלים במדרון ויורדין למטה].

בזמן שאלה — מחזירין אותו, ומצד שני, אם לא שאל בזמן שאלה — גם כן מחזירין אותו! עייין שם.

574. כך מצינו בכמה מקומות [עייין זבחים נד ב, ספרי דברים פסקא כג, ועוד הרבה], שבכל מקום הכניסה לארץ ישראל נקראת עליה, כפי שכתוב במעשה המרגלים "ויעלו ויתורו את הארץ", "עלה נעלה וירשנו אותה", ובעוד מקומות רבים. וכמו כן, היציאה מארץ ישראל נקראת ירידה, כפי שכתוב באותו מעשה "ויקחו בידם מפרי הארץ ויורידו אלינו", וכפי שפירש רש"י שם. ועייין בספר כפתור ופרח [לר' אשתורי הפרחי, פרק ו'] מה שכתב בענין זה.

ובשם מהר"ל מפראג כתבו, שאין הכוונה לגובה מצד המדידה הגשמית, אלא שארץ ישראל לפי מעלתה יש בה כח המיצוע, וכל דבר כדורי, כשמעמידים אותו על כל נקודה שהיא, האמצעי שבו הוא הגובה לגבי כל צדדיו, שהם שפלים ממנו. ומכיון שארץ ישראל מצד מעלתה היא האמצע, הרי היא נחשבת לגבוהה מכל ארצות. וכן כתב לגבי מה שמצינו שארץ ישראל

אמר רב פפא: הלכתא [הלכה למעשה], יום ששים — בלאחר ששים⁽⁵⁷⁷⁾, ושואלים בו את הגשמים, כדברי רב.

מתניתין:

א. אם התחילו הימים הראויים לירידת הגשמים [דהיינו, מיום ג' במרחשון או מיום ז' בו, כפי ששנינו במשנה הקודמת], והגיע כבר יום שבעה עשר בחודש מרחשון⁽⁵⁷⁸⁾ — ועדיין לא ירדו גשמים, התחילו

[מתחילים] היחידים [הם תלמידי חכמים, שמיוחדים במעשיהם]⁽⁵⁷⁹⁾ מתעניין שלש תעניות, כדי לעורר רחמים שירדו גשמים⁽⁵⁸⁰⁾. [בגמרא להלן יתבאר באלו ימים מתענים].

תעניות אלו אינן חמורות. ולכן אוכלין ושותין משחשיכה [כלומר, משהחשיך היום בערב התענית, והגיע ליל יום התענית, עדיין מותרים באכילה ושתיה. ומתחילים להתענות רק מתחילת היום]⁽⁵⁸¹⁾.

כרב באיסורי, ולמה היה צריך רב פפא לפסוק כאן כמותו? עיין שם מה שתיירך.

578. כתבו המפרשים, דהיינו כשיטת רבי מאיר, שאמר שזמן רביעה ראשונה בג', בינונית בז', ואפילה ב"ז. וכפי שהגמרא הביאה לעיל, שנפקא מינה לנו בזמן רביעה שלישית — לענין תענית. אבל לשיטת רבי יוסי — לא יתיישב.

579. כך ביאר רבינו עובדיה מברטנורה. ולהלן בגמרא יתבאר יותר ענין תענית היחידים.

580. המלאכת שלמה מביא בשם ספר הפרפראות [פרשת האזינו] רמז לכך שמתפללים על עצירת גשמים, שכתוב בפסוק "וכרכיבים עלי עשב", וסמוך לזה "כי שם ה' אקרא".

581. כך פירשו המפרשים. וכך צריך לבאר בדברי רש"י, שכתב [ד"ה הגיע שבעה עשר]: "אוכלין ושותין משחשיכה, שאין אוכלין מבעוד יום כיום הכפורים ותשעה באב". דהיינו, שבתעניות אלו אין אוכלין דווקא מבעוד יום, כדין יום הכפורים ותשעה באב, אלא אוכלים אף משחשיכה.

ומהו תחילת היום? במשנה להלן [יט א]

מכל מקום דבר התלוי בארץ הוא, ולמה ננהוג כמותם? אם בבבל היתה מצולת מים ולא צריכות למים, כל הארצות צריכות למים במרחשון, ולמה נאחר השאלה עד ששים לתקופה וכו'. ובפרובינצא ראיתי שהיו שואלין את הגשמים במרחשון, וישר בעיני מאד".

וכתב בקרבן נתנאל, שמכל מקום במדינות אלו אין נוהגין כהרא"ש. ולא עוד, אלא שאם שאל אדם עד ששים בתקופה — מחזירין אותו. והרמב"ם בפירושו המשנה כתב: וכל זה בארץ ישראל ובארצות הדומות לה. וכמו כן, כל מה שיגיע לידך מן הדבר בזמני התעניות הוא בארץ ישראל ומה שהוא קרוב לאוירה. אבל בשאר ארצות, השאלה בזמן שהמטר טוב והגון באותו מקום וכו'. כי יש ארצות שלא יתחילו בהם הגשמים אלא מניסן, וארצות שיש בהם במרחשון הקיץ, והגשמים אינם להם טובים אלא ממיתין ומאבדין, והיאך ישאלו אנשי זה המקום גשם במרחשון, הלא זה מן השקר והאיולת! וכל זה דבר אמיתי וגלוי. ועיין עוד בהלכותיו [הלכות תפילה פרק ב' הלכה ט"ז].

ועיין גם בתשובת הרא"ש [כלל ד' סעיף י'] שהאריך בזה.

577. הקשה הפורת יוסף, הרי קיימא לן שהלכה

ואמר רב הונא: יחידים מתעניין שלש תעניות, בימים שני וחמישי ושני.

ותמהה הגמרא: מאי קמשמע לך [מה השמיע לנו] רב הונא בזה שאמר שמתעניין בימים שני וחמישי ושני?

הרי תנינא [שנינו דבר זה במשנה להלן]: אין גוזרין תענית על הצבור בתחילה ביום חמישי [אין מתחילין את ימי התעניות ביום חמישי] — כדי שלא להפקיע את השערים.

והיינו, שאם יתחילו להתענות בחמישי, יהיו צריכים לקנות במוצאי התענית שתי סעודות גדולות. אחת לסיום התענית, ואחת לשבת. ומתוך כך יסברו המוכרים שרעב בא לעולם, ויבואו להפקיע שערים (584).

אלא כך הוא סדר שלש תעניות הראשונות: מתחילין להתענות ביום שני, ומתעניין שוב ביום חמישי, וחוזרין ומתעניין ביום שני

וכן, באותן ימי תעניות מותרין בעשיית מלאכה, וברחיצה, ובסיכה [משיחת הגוף בדבר שומנין], ובנעילת הסנדל של עור, ובתשמיש המטה.

ב. הגיע ראש חדש כסליו (582), ועדיין לא ירדו גשמים, בית דין גוזרין שלש תעניות על כל הצבור.

גם ימי תענית אלו, שגזרו בית הדין על כל הציבור, אינם חמורים. ולכן, אוכלין ושותין משחשיכה, ומותרין במלאכה, וברחיצה, ובסיכה, ובנעילת הסנדל, ובתשמיש המטה.

גמרא:

מאן [מיהם] אותם "יחידים"?

אמר רב הונא: רבנן [תלמידי חכמים] (583).

584. כך פירשו רש"י ותוספות. ורבינו גרשום כתב, שבני הכפרים הבאים לכרכים ליום הכניסה [דהיינו, בימי שני וחמישי, שאז יושבים בתי הדין בעיירות], מספקים אז מים ומזון לאחיהם שבכרכים [כפי שמצינו במסכת מגילה ד א]. ואם יתחילו תענית בחמישי, כשבאין בני הכפרים ביום חמישי לכרכין, אינם יודעים שקבלו בני הכרכים עליהם תענית, ואין מביאין להם מזון — אלא לצורך השבת. ולוקחים בני הכרכים את הכל לצורך ליל חמישי, לפי שהתענו בו, ומתייקר המזון לצורך שבת. אבל כשגוזרין תענית בשני, כשבאים בני הכפרים לעיר בשני, שומעים שגוזרים שם התענית. וכשיבוא בחמישי — יביאו עימם מספיק מזון כדי למכור גם לצורך ליל חמישי, וגם לצורך שבת.

שנינו, שאם ירדו גשמים קודם הנץ החמה, לא ישלימו תעניתם. ופירש רש"י [כה ב] הטעם, משום שכאשר ירדו הגשמים, עדיין לא חלה עליהם התענית. משמע, שתחילת היום לענין תענית — בהנץ החמה היא.

582. כתב התוספות יום טוב, שאף שלשיטת רבי מאיר זמן הרביעה האחרונה הוא ב"ז במרחשון, מכל מקום מצינו שיטת רבי יוסי, שסובר שזמנה הוא בראש חודש כסליו. והיות ובמיעוט השנים הגשמים מתאחרים עד ראש חודש כסליו, אין גוזרין תענית על הציבור עד זמן זה.

583. כתב התוספות יום טוב, שנקראים "יחידים" משום שהם מיוחדים במעשיהם. עיין שם שהאריך.

בשבוע שלאחריו!

ראש חדש או יום טוב, מפסיקין מתענית⁽⁵⁸⁶⁾.

תנו רבנן: אל יאמר אדם מתוך ענוה: תלמיד אני, ואיני חשוב, ולכן איני ראוי להיות יחיד ולהתענות עם היחידים. אלא, כל תלמידי חכמים — יחידים הם, ועליהם לנהוג כיחידים.

אי זהו האדם המוגדר כ"יחיד", שעליו להתענות בתענית היחידים, ואיזהו האדם המוגדר כ"תלמיד"?

יחיד — היינו כל מי שראוי למנותו פרנס (ממונה, אחראי) על הצבור.

תלמיד — היינו כל אדם ששואלין אותו דבר הלכה בלמודו⁽⁵⁸⁷⁾ — ומשיב ואומר את התשובה, ואפילו אם שואלין אותו במסכת דבלה⁽⁵⁸⁸⁾, שאין רגילים לעסוק בה⁽⁵⁸⁹⁾.

ומתרצת הגמרא: הוצרך רב הונא לומר דבריו, כי **מחו דתימא** [שמא תאמר]: מה ששינו שמתענין דווקא בשני חמישי ושני, **הני מילי** [היינו דווקא] — בתענית שמתענין כל הצבור, שאז יש חשש להפקעת שערים. אבל בתענית יחיד, שהיחידין מתענין קודם לתענית הצבור — לא,

קמשמע לן [השמיע לנו] **רב הונא**, שאף ביחיד, סדר תעניות הוא שני חמישי ושני.

תניא נמי הכי [כך מצינו גם בברייתא]: **כשהתחילו היחידים להתענות, מתענין שני וחמישי ושני**. הרי לנו, שגם היחידים אין מתחילים להתענות ביום חמישי.

ממשיכה הברייתא ואומרת: ואותם יחידים המתענים, **מפסיקין תעניתם בראשי חדשים⁽⁵⁸⁵⁾, ובימים טובים הכתובין במגילות תענית**. דהיינו, שאם חל באמצע ימי תעניתם

ואפילו אם הוא עוסק במסכת כלה. ורבינו חננאל גרס: כל ששואלין אותו הלכה בכל מקום ואומרה. אמנם מסקנת התוספות [ד"ה איזהו], שהיודע בכל מקום נקרא יחיד. ואילו היודע להשיב במסכת שעוסק בה עתה — נקרא תלמיד.

588. מסכת כלה היא אחת המסכתות הקטנות שבש"ס, ונקראת כך על שם פתיחתה: כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה. וכתב רש"י במסכת שבת [קיד א] שברייתא היא.

589. כך פירש רבינו גרשום. וכן פירש רש"י במסכת שבת [קיד א], וכן כתב הריטב"א.

ובמסכת קידושין כתב רש"י: ואפילו במסכת כלה — שאין עומק בה, וברייתא היא וכו'.

585. לכאורה אין מדובר בתענית גשמים, שהרי היחידים מתחילים להתענות ב"ז במרחשון, ואיך יפול ראש חודש בימי תעניתם? וכן הקשה בקרן אורה.

ותירץ, שאם חל י"ז במרחשון ביום שלישי, תתחיל התענית ביום שני הבא, כ"ג במרחשון. ואז יצא שיום שני האחרון של התענית — יפול בראש חודש. ומשמיענו התנא, שמפסיקין את התענית. ועיין עוד בחשק שלמה מה שכתב בזה.

586. עיין להלן [טו ב במשנה] לענין תענית ציבור, אם מפסיקים או לא.

587. כך היא הגירסא לפנינו. והיינו ששואלין אותו באותו ענין שהוא עוסק בו עתה, ואומר.